

УДК 316.4.063.36(477)

Ф. В. Резнік, канд. істор. наук, доц.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра політології

СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ У ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті подана оцінка сучасної політичної ситуації в Україні з точки зору політичних сил. Вказується на складнощі, пов'язані зі збереженням стабільності. Підкреслюється роль владної еліти як фактора стабільності.

Ключові слова: стабільність, криза влади, політична еліта, етнополітичний фактор, релігійний фактор.

Стабілізаційні фактори у перехідному суспільстві — справа надто складна і навіть делікатна, оскільки суспільство, за логікою перехідного часу, має знаходитись в стані постійних змін. У політологічній літературі таку «стабільність» оцінюють як «неминучість змін, правда, за достатньо високої міри їх упорядкованості» [1].

Отже, постають принципові питання: який зміст вкладають в поняття стабільності різні політичні сили? Які фактори стабільності чи нестабільності виходять на перший план у цей період? Як співвідносяться фактори стабільності (чи нестабільності), що йдуть, образно кажучи, «зверху», від влади, з відповідними факторами стабільності — нестабільності, які витікають з настроїв суспільства? І ще ряд не менш складних запитань.

Владні інстанції оцінюють нинішню ситуацію в Україні як стабільну, чи майже стабільну, звичайно, вкладаючи в таку «стабільність» свій зміст. Влада закликає громадян до громадського спокою та «політичної відповідальності». Звучить теза громадянського консенсусу, спільності національних інтересів. Водночас на порядок денний поставлене питання про політичні реформи. Чого не вистачає владним структурам, так це більшості в Верховній Раді, такої більшості яка б була «передбачувана» та «керована». Саме така провладна більшість покликана стабілізувати суспільство і тоді можна «реформувати» далі.

Демократичні ж сили ситуацію оцінюють інакше. Вони сходяться на думці про «системну кризу влади» [2]. Справді, чотири з шести політичних сил, що пройшли до парламенту, вимагають (хоча і з різною мотивацією) «зміни влади». Не забудемо, що за цими політичними силами — 60% голосів виборців за партійними списками на березневих 2002 р. виборах.

Зусилля пропрезидентських сил за цих умов нав'язати єдино свої «правила гри», спираючись на депутатів-мажоритарників, означає не що інше, як нав'язування стабільності авторитарного характеру. Фактично влада виступає проти політичного вибору суспільства, проти

волевиявлення громадян. І це не тільки оцінка ситуації в даному випадку блоку «Наша Україна». Міжнародні експерти неодноразово висловлювали щире здивування, з приводу того що політичні партії, далеко не лідери виборчих перегонів, стали командною силою в парламенті, в уряді, в адміністрації Президента.

Уже ця полярна оцінка результатів виборів свідчить про нестабільність у суспільстві. Проте більш виразним показником служать психологічні настрої у суспільстві. Так опитування Центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (серпень 2002 р.) дало вкрай неприємні для влади результати. Довіра до влади виглядає прямо таки катастрофічно низькою. Підтримують діяльність Президента — 8,1 відсоток опитаних, не підтримують 50 відсотків. У Кабінету міністрів відповідно показники 6,6 і 39,4 відсотка, у Верховної Ради — 4,8 і 47,1 [3]. То чи можна говорити про стабільність, коли рівень підтримки владних структур не перевищує 5-8 відсотків громадян, а рівень непідтримки зашкалює за 40-50 відсотків?

А ось дані центру «Демократичні ініціативи» спільно з СОЦІС. Опитування теж від серпня 2002 р. Оцінюють ситуацію в Україні як напружену 51 відсоток громадян, притому 15 відсотків як «критичну». І лише четверта частина громадян обрали варіант «спокійна». Доречно зауважити, що саме дослідження «Демініціатів» дають найбільш точну оцінку суспільної думки [4].

В основі політичної стабільності (а за наших умов, скоріше, нестабільності) лежать множинні чинники. Серед них: подвійний спад ВВП проти 1990 року, різке падіння рівня життя більшості громадян, безробіття, відтік робочої сили за кордон, зниження позитивних демографічних показників тощо. Значний вплив на оцінку міри стабільності чи нестабільності має етнонаціональний та етнорелігійний фактор. Сюди слід додати і падіння ціннісних орієнтацій, розгул бездуховності та насилля на телебаченні, наступ «масової культури».

І все ж частіше всього людей виводило на вулиці соціальне невдоволення. Передбачення відомого політика — «будуть багаті, будуть бідні», — на жаль, вилилось в відверте пограбування більшості, в напівкримінальну концентрацію капіталу. Багатство цілого народу опинилось в руках фінансово-промислових кланів і навіть окремих сімей. Протест проти непомірного і невинновданого соціального розшарування — головна причина нестабільності, що тягне за собою всі інші складові нестабільності.

Гостро стояли, особливо в перші роки незалежності, проблеми вибору шляхів розвитку (внутрішнього, зовнішнього), протидії відвертому саботажу частиною чиновництва державницького орієнтира. Схрещувались булавами різні політичні сили про входження в ті чи інші зовнішньополітичні структури та об'єднання. Спалахували гострі, правда, регіонального характеру етнонаціональні конфлікти. Масштабного вигляду нерідко набувало релігійне протистояння. Були моменти, коли нас лякали навіть громадянською війною, на щастя, ці песимістичні прогнози не виправдались. Народ виявився толерантнішим, ніж

деякі його поводири. Проте певні висновки, аналізуючи пройдений шлях, слід все-таки зробити.

Ось тільки деякі думки з цього приводу. Важко заперечувати, що в перехідний період, період корінних, принципових змін політика бере верх над економікою. Саме політична влада, законодавчі та виконавчі політичні інституції визначають вектор руху, задають доленосності для народу та держави орієнтири. І це підтвердив досвід багатьох країн, що подібно нашій стали на шлях трансформації. Там, де була проявлена політична воля, де вибір був однозначно позитивним та одностайним, суспільні перетворення швидше рушили вперед і, головне, менш болісно. Це стосується перш за все країн Центральної Європи, які сьогодні, хоча і не без труднощів, скажемо так, «наблизились» до Європейського Союзу. Обнадійливі справи і в Прибалтійських республіках. Прихід нових енергійних керівників значно змінив ситуацію в Росії, яка вже отримала статус країни з ринковою економікою. Тоді як Україна ще стоїть в черзі на вступ до багатьох і європейських, і міжнародних організацій.

Звідси, мабуть, головний висновок: вибір політичного курсу, стратегії і методів реформ, геополітичних орієнтацій вирішальною мірою залежить від стану політичної еліти. І справа не в формальній кадровій новизні (хоча і це важливо). І не тільки в професіоналізмі, необхідність якого постійно нагадують, «забуваючи» при цьому вказати на значення громадянської позиції. Іншими словами, справа в національно-державницькій зорієнтованості правлячого елітарного корпусу. І тут слід констатувати, що значній частині нашої еліти часто густо не вистачало того, що В. Липинський визначав як «свідомість своєї території, любов до своєї землі» [5], того, що М. Вебер визначав як «служіння справі» [6]. Саме в непослідовності правлячої еліти в відстоюванні державницьких позицій — головна причина наших невдач порівняно з нашими західними, а тепер, можна сказати, і східними сусідами. Втрачалась масштабність і послідовність державницької думки. Паралізувалась воля до виводу держави на європейські орієнтири.

Як позитивний факт слід відзначити відносно стабільний (за винятком деяких регіонів) стан етнонаціональних відносин. Проте і тут, виявились серйозні проблеми. Новітніх одинадцять років розвитку виявилось замало, аби згуртувати українську людність в єдине громадянське ціле. Замість консolidованої громадянської нації ми маємо, скоріше, сукупність більш-менш свідомих етносів, що в своїй більшості відзначаються достатньою толерантністю (що вже добре) та пробудженням у більшості почуття українського громадянства (що не менш важливо). І тут, знову ж таки, ключовим питанням є не стільки стан масової свідомості в тих чи інших регіонах України, скільки існування еліти, яка б дбала про єдиний зміст процесів формування політичної нації. А поки будуть існувати «дві категорії» еліт, які «визначаються» кожна по-своєму в культурі, мові, в геополітичних орієнтаціях (і це в умовах єдиного правового і конституційного поля),

до тих пір і громадянам важко ідентифікувати себе як єдину політичну націю. Відсутня велика сила морального прикладу багатьох посадовців. До речі, зарубіжні дослідники вказують на два вирішальні стратегічні завдання Української держави: реформування економіки та становлення політичної нації [7].

Проблема геополітичних орієнтацій та ролі зовнішньополітичного чинника стабільності потребує окремої розмови. У контексті ж зв'язку внутрішньополітичного та зовнішньополітичного чинника стабільності вкажемо лише на складність в наших конкретних умовах релігійного фактору. Збільшення за роки незалежності числа конфесій з двох десятків до вісімдесяти уже саме по собі не могло не позначитись на стабільності. Поте головна біда — то відсутність єдності в середовищі православних ієрархів, що, зрозуміло, переноситься і на паству. Нагадаймо, що православний люд України, то 80 відсотків віруючих. Обставини такі, що духовним владикам Української православної церкви Київського патріархату легше вести діалог з греко-католиками, чи то лідерами інших конфесій, ніж з єпископами, підпорядкованими Московському патріархату. І все тому, що в відносинах УПЦ КП і УПЦ МП на перший план виходять не догматичні розбіжності, а політичний фактор. Ось чому 5 раундів переговорів владик Київського патріархату та УПЦ МП за посередництва Константинополя не принесли позитивного результату та фактично сьогодні заблоковані. Відомо, що УПЦ МП діє на основі статуту Російської православної церкви. То чи може церква, що підпорядковується зарубіжному центру, бути опорою стабільності Української держави? Чи не виступає питання канонічності засобом утримання українських віруючих, принаймні їх частини, в сфері впливу московського духовенства?

З православних країн, що в різні часи здобували державність, тільки Україна та Білорусія не мають самостійних, тобто помісних церков. Надання автокефалії Українській православній церкві Київського патріархату відкладається на невизначений час. Московський патріархат говорить лише про надану автономію. Однак, автокефалія та автономія — то різні речі. Політичний мотив «утримання» української пастви Московським патріархатом очевидний.

За цих умов позиція Київського патріархату та й позиція української громадськості набувають нових зразків. На науково-практичній конференції з нагоди 10-річчя Всеукраїнського об'єднавчого православного собору Л. Кравчук зауважив, що українцям немає чого шукати нині помісної для себе Української православної церкви. «Нею, без сумніву, є УПЦ Київського патріархату, яка з кожним роком міцніє і розвивається» [8]. Патріарх Філарет же позицію Київського патріархату висловив так: «Потрібно змінити акценти в нашій діяльності і не наполягати на терміні «єдина» Помісна церква. Хто хоче, нехай об'єднується навколо нас» [9].

Принагідно вкажемо, що за неодноразовими соціологічними даними число віруючих, що схилиються до Київського патріархату, перевищи-

ло (притому, помітно) число прибічників Московського патріархату [10]. Київський патріархат оцінює свою паству в 10 мільйонів православних.

На завершення — ще одна думка. Засоби масової інформації, зокрема телебачення, під тиском влади взяли на озброєння тактику замовчування «невигідних» фактів, блокування інформації не тільки про дії опозиції, але й тих центристських сил, що не опонують владі, але й не погоджуються з її «методами» реформування політичної системи. Така «стабілізація» інформаційного простору може дати зворотній результат. Як заявляють представники блоку «Наша Україна», «саме дії влади провокують громадянське протистояння в суспільстві». І цей висновок, мабуть, серйозний аргумент, коли мова йде про політичну стабільність чи нестабільність в Україні.

Література

1. *Растопов Н. П.* Социально-политическая стабильность региона — субъекта РФ // *Полис.* — 1999. — № 3. — С. 93.
2. *Відкритий лист блоку «Наша Україна» до Президента України* // *Голос України*, 2002, 31 серпня.
3. *Україна молода.* — 2002. — 28 серпня.
4. *Україна молода.* — 2002. — 5 вересня.
5. *Липинський В.* Листи до братів — хліборобів. — Відень, 1926. — С. 375.
6. *Вебер М.* Избранное. — М., 1990. — С. 692.
7. *Мінц Р., Олігер Р.* Україна після незалежності. Формування нації між Сходом і Заходом. Перекл. з нім. — К., 1999.
8. *Українська правда.* — 2002. — 25 липня.
9. *День.* — 2001. — 12 травня.

Ф. В. Резнік

СТАБИЛИЗАЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ В ПЕРЕХОДНОМ ОБЩЕСТВЕ: УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Резюме

В статье даётся оценка современной политической ситуации в Украине с точки зрения различных политических сил. Указываются трудности, связанные с сохранением стабильности. Подчёркивается роль правящей элиты как фактора стабильности.

Ключевые слова: стабильность, кризис власти, политическая элита, этнополитический фактор, религиозный фактор.

F. V. Reznik

**STABILITY FACTORS IN THE TRANSITIONAL SOCIETY:
UKRAINIAN REALITY**

Summary

The appraisal of the modern political situation in Ukraine from the point of a different political forces is given in the article. The main difficulties connected, which the preservation of stability were revealed. The author emphasis's the important role of the ruling elite as a factor of stability.

Key words: stability, crisis of government, political elite, ethnopolitical factor, religious factor.